

УДК 378.094.147:34

*Анна Будас,
кандидат педагогічних наук,
викладач Вінницького
кооперативного інституту*

МЕТОДИЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ ПРАВознавства студентів економічних спеціальностей

Висвітлено питання ефективності навчання та визначено чинники, що на неї впливають. З огляду на узагальнення наукових досліджень запропоновано дефініцію поняття «методичні умови». Наголошено, що основним показником ефективності впровадження методики навчання правознавства студентів економічних спеціальностей є динаміка сформованості компонентів правової компетентності. Теоретичний аналіз навчання правознавства та практика його впровадження у ВНЗ дозволили виокремити низку методичних умов, урахування яких забезпечить ефективність процесу навчання правознавства майбутніх економістів.

Ключові слова: *правознавство, правова компетентність студентів економічних спеціальностей, ефективність навчання, методичні умови.*

Освещены вопросы эффективности обучения и определены факторы, которые на нее влияют. Учитывая обобщения научных исследований, предложено дефиницию понятия «методические условия». Отмечено, что основным показателем эффективности внедрения методики обучения правоведения студентов экономических специальностей является динамика формирования компонентов правовой компетентности. Теоретический анализ обучения правоведения и практика его внедрения в вузах позволили выделить ряд методических условий, учет которых обеспечит эффективность процесса обучения правоведению будущих экономистов.

Ключевые слова: *правоведение, правовая компетентность студентов экономических специальностей, эффективность обучения, методические условия.*

In the article the question of effectiveness of teaching is exposed and it is defines the factors that influence on it. From point of view of generalizing of scientific researches the definition of concept «methodical conditions» are proposed. It is accentuated that the main index of effectiveness of introduction of law teaching methods for students majoring in economics is the dynamics of formation of legal competence components. Theoretical analysis of science of law teaching and its practical experience in higher educational establishments

are allowed to distinguish the chain of methodical conditions that provide the effectiveness of law teaching process of future economists.

Ключові слова: *science of law, legal competence of students majoring in economics, effectiveness of training, methodical conditions.*

Психолого-педагогічна наука сформувала різні підходи до визначення ефективності навчання, серед яких превалюють такі: дидактичний, за якого ефективність навчальної діяльності розглядають з погляду засвоєння тими, хто навчається, навчального матеріалу; методичний (або організаційний) підхід, у межах якого досліджують ефективність методичного забезпечення й організаційні умови навчальної діяльності; індивідуально-психологічний, де ефективність навчальної діяльності висвітлюють з погляду розвитку психічних процесів у суб'єкта учіння.

Компетентнісний підхід до навчання правознавства студентів-економістів забезпечує спрямованість навчальної діяльності студентів на попередньо визначений результат. З огляду на це нас цікавить дидактичний аспект у визначенні ефективності навчання правознавства. Беручи до уваги погляди О. Леонтьєва, що діяльність складається з окремих дій, а дії – з окремих операцій (прийомів), можна вибудувати структуру наукового осмислення основних характеристик методики навчання правознавства студентів економічних спеціальностей таким чином: критерії ефективності методики → показники ефективності методики → оцінка результатів (якість). У цій структурі поняття «якість» застосовують для аналізу результату діяльності, а «ефективність» характеризує сам процес як відношення корисного ефекту до витрат на його одержання [2, с. 875].

Ставши на цю позицію, ми вважаємо, що встановити ефективність навчання будь-якої дисципліни (у тому числі й правознавства) – це насамперед співвіднести отримані результати з тими, що визначені як гранично (оптимально) можливі. При цьому зменшення розбіжності між поставленою ціллю й отриманим результатом діяльності є умовою підвищення ефективності навчання дисципліни. Отже, ефективність навчання – це така його характеристика, яка допомагає оцінювати результати виконання діяльності суб'єктами навчання за ступенем наближення цих результатів до заданих цілей [1, с. 67].

Метою методики навчання правознавства студентів економічних спеціальностей є формування їхньої правової компетентності, тобто сукупності якостей, що відображають ступінь кваліфікації фахівця-економіста, рівень правових знань, умінь, навичок, усвідомлене сприйняття соціально-правового досвіду та здатність до їх ефективної реалізації в своїй практичній діяльності у сфері господарювання. Тому основним показником ефективності впровадження методики навчання

правознавства буде динаміка сформованості компонентів правової компетентності.

У різних аспектах умови, що впливають на процес навчання, досліджували у своїх працях такі вчені як Ю. Бабанський, Б. Гершунський, І. Зверев, В. Краєвський, В. Ледньов, В. Ляудис, А. Найн, Г. Щукіна та ін. Однак, обставини, що впливають на формування правової компетентності майбутніх економістів, не були предметом окремих досліджень і публікацій.

Завданням нашої статті є визначення необхідних і достатніх методичних умов, за яких навчання правознавства студентів економічних спеціальностей буде ефективним.

Аналіз таких умов логічно розпочати з тлумачення понять «педагогічні умови» та «методичні умови».

Педагогічні умови науковці визначають таким чином: 1) сукупність об'єктивних можливостей, обставин, що супроводжують освітній процес, певним чином структуровані та спрямовані на досягнення поставленої мети (В. Ледньов, В. Ляудис, А. Найн, Г. Щукіна та ін.); 2) обставини процесу навчання, що забезпечують досягнення поставлених цілей (Б. Гершунський та ін.); 3) сукупність заходів, що дозволяють досягти найкращих результатів (Ю. Бабанський, І. Зверев, В. Краєвський, І. Лернер та ін.).

У нашому дослідженні поняття *педагогічні умови* й похідне від нього поняття *методичні умови* розумітимемо як обставини процесу навчання, що є результатом цілеспрямованого вибору, конструювання та застосування елементів змісту, методів навчання, завдяки яким процес формування правової компетентності студентів економічних спеціальностей є ефективним. Тобто методичні умови ефективного навчання правознавства майбутніх економістів – це таке середовище, від якого залежить процес формування їхньої правової компетентності.

Також варто зазначити, що необхідні умови П. Підкасистий розглядає як внутрішню об'єктивну закономірність виникнення, існування й результативності розвитку учнів [3, с. 84]. Застосувавши це визначення до студентів, укажемо, що необхідними є такі умови, без яких певний процес не може бути реалізований. Інша характеристика методичних умов – достатність – визначається результатами експериментальної роботи й гарантує вибірковий та апробований характер виокремлених умов.

Аналіз практики навчання правознавства студентів економічних спеціальностей та наш кількарічний досвід викладання показує, що вони недостатньо вмотивовані до вивчення цієї дисципліни, що, своєю чергою, впливає на їхні навчальні досягнення та, відповідно, рівень сформованості компонентів їхньої правової компетентності. Адже доки майбутній фахівець сфери господарювання сам не відповість собі на запитання «Навіщо мені правові знання в майбутній професії?», навчальний процес

не матиме внутрішньої мотиваційної основи. Як зазначає Г. Школьник, лише тоді, коли є необхідність, яка спонукає людину до діяльності, стимулюється й активність особистості, тому що пізнавальна потреба – це не брак знань, а властивість особистості відчувати потребу в них [6, с. 13–14].

Ураховуючи зазначене, ми визначили, що для формування в майбутніх економістів пізнавальної потреби в правових знаннях необхідно таке: 1) конструювати зміст дисципліни залежно від напряму підготовки спеціаліста-економіста; 2) акцентувати увагу студентів під час занять на тому, для чого їм необхідно засвоїти ту чи іншу тему курсу; 3) наповнити дисципліну значущим для студентів змістом, будуючи навчання на прикладах із правозастосовчої практики й життєвих ситуацій; 4) знайомити студентів з додатковими джерелами інформації, зокрема з інформаційно-пошуковими системами, спеціальною науковою літературою, матеріалами періодичних видань, рішеннями судів з господарських і цивільних справ тощо; 5) залучати студентів до позааудиторної діяльності (гурткова робота, правові заходи й проекти, участь у діяльності громадських організацій та об'єднань); 6) зважати на психологічні особливості студентського віку в навчанні правознавства, передусім формування готовності до майбутньої практичної роботи [5, с. 291].

Таким чином, *першою* методичною умовою ефективності навчання правознавства студентів економічних спеціальностей є формування в них пізнавальної потреби в оволодінні високим рівнем правової компетентності як складової їхнього професійного становлення.

Формувати та підтримувати пізнавальний інтерес до дисципліни «Правознавство» викладач може за допомогою спеціально відібраного й структурованого змісту цієї дисципліни та комплексу практико-орієнтованих і професійно спрямованих педагогічних технологій, що перетворюють студентів на активних суб'єктів навчального процесу.

Укажемо на те, що зміст навчання – це спеціально відібрана та встановлена державою система знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому спеціалістові для ефективної, творчої, суспільно корисної професійної діяльності. Змістовна сторона навчання обумовлена характером майбутньої діяльності випускника вищого навчального закладу та відображена в дисциплінах, включених до навчальних програм конкретного освітнього закладу.

Усе зазначене вище дозволило нам сформулювати принципи побудови змісту навчання правознавства студентів економічних спеціальностей:

– *комплексність* – дисципліна «Правознавство» виконує функцію правового фундаменту й виступає методологічною основою для вивчення правових питань у рамках професійних та спеціальних дисциплін;

– *професійна спрямованість і варіативність* – орієнтація змісту правової освіти майбутніх економістів на підготовку компетентного в правовій сфері фахівця певної спеціальності (бухгалтера, фінансиста,

менеджера тощо), що потребує конкретизації змісту дисципліни й відбору тем, необхідних для майбутньої практичної діяльності студентів у сфері економіки;

– *наступність* – урахування попередніх правознавчих знань і досвіду студентів та узгодженість правознавчих курсів (дисциплін) у вищій школі між собою;

– *цілісність* – відображення у змісті системи блоків правової інформації з теорії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, фінансового, трудового, кримінального права, основ процесуальних галузей права тощо; за умови, що зміст цих розділів має бути органічно взаємопов'язаний і взаємообумовлений;

– *динамічність* – урахування сучасних тенденцій і перспектив розвитку законодавства та ринкових відносин у відборі змісту навчальної дисципліни «Правознавство»;

– *науковість* – зміст дисципліни повинен відповідати сучасним досягненням юридичної й педагогічної наук.

Отже, саме реалізація запропонованих нами принципів і підходів до змісту дисципліни «Правознавство» для майбутніх фахівців сфери господарювання буде *другою* методичною умовою ефективності правової освіти студентів економічних спеціальностей.

Тепер звернемо увагу на технологічну складову процесу навчання правознавства майбутніх економістів.

Спільним в усіх визначеннях педагогічної технології є її спрямування на підвищення ефективності навчального процесу, що гарантує досягнення запланованих результатів навчання. Тому педагогічну технологію розглядатимемо як комплекс із запланованих результатів, засобів оцінювання та корекції, оптимальних для конкретної ситуації методів і прийомів навчання та розробленого на цій основі набору моделей навчання [4, с. 22].

Спираючись на аналіз наукової літератури та практики викладання правознавства у ВНЗ, сформулюємо особливості застосування педагогічних технологій у процесі навчання майбутніх економістів дисципліни «Правознавство». До них віднесемо такі:

1) програма дисципліни «Правознавство» для майбутніх економістів невелика за обсягом, тому часозатратні методи й технології потрібно застосовувати дозовано й обирати найдоцільніші для засвоєння теми курсу;

2) обираючи технології, важливо враховувати професійну спрямованість курсу правознавства для економістів, будувати навчальний процес таким чином, щоб він забезпечував потреби спеціаліста економічного профілю в професійному плані;

3) програма курсу передбачає вивчення багатьох галузей права, і трапляється, що протягом одного заняття студенти змушені опановувати знання з кількох галузей права, тому важливо застосовувати методи й

технології, що вможливають формування не окремих знань, умінь, навичок, а інтегрованої системи правової компетентності майбутніх економістів.

Зважаючи на перераховані особливості, ми виокремили низку педагогічних технологій, які можуть забезпечити формування правової компетентності студентів економічних спеціальностей, відповідають цілям і змісту дисципліни «Правознавство», мають професійне спрямування та апробовані на практиці. Серед них такі технології: *розв'язання правових ситуацій, ситуативне моделювання, «мозковий штурм» (брейнстормінг), елементи проектної технології, навчальний діалог (дискусія), тестування з обґрунтуванням, застосування інформаційно-пошукових систем та інші.*

Тому *третьою* методичною умовою, що забезпечує ефективність навчання правознавства студентів економічних спеціальностей є застосування спеціально відібраного комплексу практико-орієнтованих і професійно спрямованих педагогічних технологій, що перетворюють студентів на активних суб'єктів навчального процесу.

Далі перейдемо до освітнього моніторингу, основною метою якого є діагностика ефективності навчально-методичного комплексу дисципліни «Правознавство», відповідності відбору педагогічних технологій поставленим цілям навчання і навчальним досяганням студентів, доцільності й адекватності структурування змісту дисципліни «Правознавство». Він забезпечує зворотний зв'язок, надаючи необхідну інформацію для коригування й прогнозування освітніх процесів і внесення змін у навчальні плани та програми з правознавства для студентів економічних спеціальностей відповідно до вимог ринку праці, виробництва, особливостей студентської групи тощо.

Оскільки оцінювання навчальних досягнень є складовою моніторингу, зупинимося детально на формах такого оцінювання, застосованих на заняттях з правознавства. До них віднесемо 1) спостереження за активністю студентів у навчальному процесі, їхніми пізнавальними потребами й інтересами в правовій сфері; за індивідуальною та груповими формами роботи на заняттях; визначення психологічного клімату студентської групи тощо; 2) анкетування з метою вияву мотиваційної складової в правовій освіті економістів; 3) визначення вхідного рівня правової компетентності, сформованої в процесі вивчення курсів правознавства в загальноосвітніх навчальних закладах шляхом виконання на першому занятті письмового завдання; 4) тестування навчальних досягнень студентів (зокрема тестування з обґрунтуванням відповідей посиленнями на норми права); 5) усне й письмове опитування студентів; 6) модульні контрольні роботи; 7) розв'язування правових ситуацій як форма перевірки на практиці засвоєних теоретичних знань майбутніх економістів; 8) складання процесуальних документів, договорів тощо; 9) складання таблиць і схем; 10) створення мультимедійних презентацій; 11) участь у рольових і ділових іграх на заняттях з правознавства;

12) участь у позааудиторних правознавчих заходах; 13) іспит тощо.

Усі перераховані форми моніторингу навчальної діяльності студентів економічних спеціальностей на заняттях з правознавства дозволяли вносити корективи в методику навчання, відслідковувати рівень правової компетентності майбутніх економістів і перевіряти ефективність обраних форм, засобів і технологій навчання. Тому саме систематичний моніторинг навчального процесу є *четвертою* методичною умовою, виконання якої забезпечує ефективність навчання правознавства студентів економічних спеціальностей.

Узагальнюючи, зазначимо, що теоретичний аналіз навчання правознавства та практика його впровадження у ВНЗ дозволили виокремити низку методичних умов, урахування яких забезпечить ефективність процесу навчання правознавства студентів економічних спеціальностей: 1) формування в студентів пізнавальної потреби в оволодінні високим рівнем правової компетентності як складової їхнього професійного становлення; 2) урахування принципів комплексності, професійної спрямованості й варіативності, наступності, динамічності, цілісності, науковості в доборі та структуруванні змісту дисципліни «Правознавство» для студентів економічних спеціальностей; 3) застосування комплексу практико-орієнтованих і професійно спрямованих педагогічних технологій, що перетворюють студентів на активних суб'єктів навчального процесу; 4) запровадження в навчання правознавства системи моніторингу сформованості рівня правової компетентності студентів – майбутніх економістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блинов В. М. Эффективность обучения : методологический анализ определения этой категории в дидактике / В. М. Блинов. – М. : Педагогика, 1976. – 192 с.
2. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2003. – 895 с.
3. Педагогика : [учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / под ред. П. И. Пидкасистого]. – М. : Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.
4. Пометун О. І. Сучасний урок : Інтерактивні технології навчання: [навч.-метод. посіб.] / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004. – 192 с.
5. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : [навч. посіб. / за заг. ред. : М. В. Артюшиної]. – К. : КНЕУ, 2008. – 336 с.
6. Школьник Г. И. К проблеме формирования потребности в знаниях учащихся / Г. И. Школьник // Воспитание у учащихся познавательной активности. – Волгоград, 1971. – С. 3–16.